

Drago Karlo Miletić

O MOSTARSKOM VODOVODU (iz 1885. godine)

U vrijeme ulaska austrougarskih okupacijskih trupa u Mostar, 1878. godine, grad je raspolagao s vodovodnom mrežom.¹

Cijevi su rađene od drveta, djelomično od gline. Vodovodna je mreža iz mnogih razloga tako slabo održavana da je postala neupotrebljiva, o čemu piše i Karl Peez: "Lijepi šadrvani otkazali su uslugu, a ljetna žega sve se više osjećala."²

Philipp Ballif je 1899. godine napisao: "...Kad se već u to vrijeme (1883.g.) u Mostaru postavljalo pitanje realizacije vodovoda (misli na novi, čelični vodovod - K.D.M.) to se desilo zbog nezdravstvenih posljedica korištenja nezdrave pijaće vode, pospješениh velikim vrućinama ljeta i siromaštvom kiša, koje su uticale na smrtnost, tako da se akcija saniranja nije smjela odložiti."³

Vojna austrougarska vlast je novim vodovodom namjeravala riješiti problem opskrbe vodom svoga garnizona u Mostaru. Mostarska općina nije raspolagala vlastitim sredstvima da bi participiranjem te izgradnje proširila od vojske predviđeni program i da bi omogućila i građanstvu korištenje novoga gradskog vodovoda. Poslije mnogih kombinacija i natezanja kao partner vojsci u izgradnji novog vodovoda u Mostaru pojavila se Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine. Ona je uložila izvjesna sredstva, ali

¹ Vidi: D.K.M., Mostarski vodovod, "Most", časopis za kulturu i društvena pitanja, Mostar, IX/1984., 53-54.

² Karl Peez, Mostar, Beč, 1890., prijevod Friedrich Loose, Arhiv Hercegovine Mostar, rukopis.

³ Philipp Ballif, Wasserbauten in Bosnien und das Hercegovina, Wien, 1899.

time nisu potpuno zadovoljene potrebe gradanstva, nego samo ograničena vodoopskrba. Pod tim se podrazumijevala opskrba grada samo vodom za piće.

Glavni vod novog vodovoda, dug 3.947 metara, prosjeka 175 mm, polazio je od izvora Radobolje, duž Iličke ulice, Zahuma i Crkvene ulice, prema Starom mostu. U Vakufu, iznad Krive ćuprije, odvajao se krak pod kutom od 90 stupnjeva i spuštao se strmo prema Radobolji. Na limenom nosaču, dužine 13.2 m, cijev je položena uz Krivu ćupriju, sa zapadne strane, a čitavom je dužinom zaštićena četvrtastim metalnim omotačem. Iako su kasnije vršene mnoge preinake toga vodovoda, i Kriva ćuprija je doživjela mnoge, čak i temeljite, adaptacije, cijev je ostala na istom mjestu do današnjeg vremena.

U drugim slučajevima, na ostalim mjestima, kada je glavna vodovodna cijev sjekla korito Radobolje ili kanala Male Radobolje (u Crkvenoj ulici zapadno od Crkve sv. Petra i Pavla, na vrhu Šemovca i na Džerizu u Vakufu), to je izvedeno tako da je cijev ukopana, a prostor oko cijevi popločan kamenom. Glavna vodovodna cijev za Predhumlje (Donja mahala) nije se u to vrijeme mogla položiti niz glavni put jer je Šemovac kao područje bilo tada veliko ulegnuće. Put je u sadašnjoj razini, s mostom, izgrađen tek 1896./7. godine, poslije katastrofalnih poplava u 1893./4. godini, koje su uništile i kameni most Oručevića ćupriju ispod Jusovine i slabe drvene mostove kojima je povezivan južni dio Šemovca s mlinicama na lijevoj obali Radobolje.

Glavna vodovodna cijev prema Starom mostu i dalje prema lijevoj obali Neretve postavljena je podzemno, sve do početka stepenica na Starom mostu, a zatim je površinom, uz sjevernu ogradu Starog mosta položena na stepenike mosta. U tu su svrhu graditelji vodovoda zasjekli sve stepenike mosta oko 40 cm od ograde. Poslije polaganja cijev je prekrivena četvrtastom betonskom klupom, koja je poslije II. svjetskog rata zamijenjena oblogom od tesanog kamena, da bi i ona, kao i cijev, prilikom kasnijeg proširenja vodovodne mreže bila uklonjena.

Glavna je vodovodna cijev provedena do Glavne ulice i tu se račvala: prema jugu (Južni logor, Vojna bolnica i Tvornica duhana) i prema sjeveru s naglim padom kroz Kuluk (Kurluk) prema Maloj Tepi, s ponovnim skretanjem na sjever, prema Musali i Carini.

Tridesetak metara istočnije od današnjeg Bulevara odvajao se krak prema sjeveru i preko vrtova, poznatih mostarskih bašča, izbijao na početak Cerničke ulice. To je učinjeno zato što u to vrijeme nije bila izgrađena Paralelna ulica (današnji Bulevar) a bila je planirana glavna prometnica koja bi zapravo predstavljala produžetak k jugu Cerničke ulice, do Crkvene ulice. Međutim, kasnija izgradnja paralelnih ulica, zapadno i istočno od željezničke pruge (današnji Bulevar), učinila je taj plan suvišnim.

Lokalni je tisak donio radosnu vijest Mostarcima: "Novi vodovod. Kako se doznaje, naskoro će započeti radnja novog vodovoda u Mostaru. Kaže se da je proračun njegov trošak (sic) na 178.000 forinta i da će tu radnju poduzeti Karlos bar. Schwarz."⁴

Devet mjeseci kasnije tisak je objavio novu vijest: "Otvor vodovoda. Danas, svečano otvoren je novi vodovod. Ovoj svečanosti pozvate su mnoge odlične osobe. Početak svečanosti bio je na izvoru Radobolje, u 10 pred podne uz krasni govor, koga je izrekao gosp. ANTON KOCZY, kotarski predstojnik..."⁵

Bilo je predviđeno da se za potrebe stanovništva izgradi 11 česama sa stalnim protokom i 22 česme s crpaljkama, a izgrađeno je 12 česama sa stalnim protokom i 27 s crpaljkama. Od starih česama jedna je priključena na novi vodovod.

Za vojne potrebe izgrađene su 4 česme sa stalnim protokom i 11 česama s crpaljkama. Česme su bile udaljene od glavnih vodovodnih cijevi otprilike po 5 metara, što znači da su sve tada postavljene česme bile u neposrednoj blizini glavnih vodovodnih cijevi.

U izgradnji novog vodovoda uočljive su tri faze:

Prva: 1885./6. godine, kada su izgrađeni rezervoar na vrelu Radobolje i već spomenuta vodovodna mreža;

Druga: 1886. - 98. godine, kada su izgrađeni rezervoar kod Kuluka (Kurluka) i spojna cijev Balinovac - Glavna ulica;

Treća: 1903. - 1908. godine, kada su izgrađeni vodovodna mreža u Glavnoj ulici, od Male Tepe prema sjeveru i uz još neke manje dionice, i rezervoar iznad Konaka, na vrhu Suhodoline.

Do 1896. godine broj je česama povećan na 38, povrh toga bilo je postavljeno 7 česama uz džamije, a ukupna je vodovodna mreža iznosila 16.966 metara. U to nije uračunat vod dužine 550 metara, koji je spajao izvor Djevojačke vode sa Sjevernim logorom, za potrebe vojske.

U trećoj fazi proširenja radovima je rukovodio Alois Giorgini, od Općine postavljeni upravitelj za gradnju vodovoda.

Broj javnih česama po ulicama Mostara bio je sve veći. A onda se, konačno, počelo odobravati uvođenje česama na privatne posjede. Općinsko je vijeće na sjednici 21. ožujka 1903. usvojilo Propis o upotrebljavanju vodovoda.

⁴ Novi hercegovački bosiljak, 28. 3. 1885.

⁵ Glas Hercegovca, 12. 12. 1885.

PROPIS

o upotrebljavanju vodovoda Radobolje u Mostaru od strane privatnih stranaka

I ODSJEK OPĆE ODREDBE

1.

Pravo uvoda na privatni posjed.

Ukoliko je u dotično vrijeme tehnički nemoguće priključenje k postojećoj gradskoj vodovodnoj mreži, ima svaki posjednik kuće ili zemljišta pravo zahtijevati da Radoboljski vodovod na taj privatni posjed dovede, držeći se odredaba ovoga propisa.

Da li je takvo uvogjenje tehnički moguće, odlučuje jednostrano uprava rečenoga vodovoda.

2.

Prijava.

Naručivanje vodovoda u zemljište obavlja se pismeno sredstvom izdanja prijavnice, koja se ima od vodovodne uprave pribaviti.

Nije li naručilatelj ujedno vlasnik dotičnoga zemljišta, onda treba, u slučaju da isto ne bude snabdjeveno s potrebnim vodovodima, da se i vlasnik zemljišta na prijavicu potpiše.

Naručiljetju se u slučaju povoljnoga rješenja njegove molbe izdaje od strane vodovodne uprave isprava o primanju vode.

Radi obavješćenja prijavitelja o troškovima pregledanoga uvogjenja ima isti pravo da prije prave prijave zatraži od vodovodne uprave proračun troškova uz polaganje utvrgjene pristojbe navedene u paragrafu 29.

Osam dana poslije pokazanja uredovne namire položenju ove utvrgjene pristojbe ima vodovodna uprava proračun, kojino je na temelju odobrenoga cjenovnika sastavila i kojino je knjigovodstvo Sarajevske općine računarski ispitalo, molitelju predati a uredovnu namiru oduzeti.

3.

Pribavljanje vode.

Pribavljanje vode vrši se pošto vodovodi do dotičnih zemljišta i u njima načinjeni budu, uz nošenje troškova ovoga uvogjenja i uz plaćanje u paragrafima 30 i 31. spomenutih pristojba samo za vlastitu potrebu uzimača u prijavljenim prostorima. Davanje vode trećim osobama bilo za plaću ili bez plaće, nije dozvoljeno.

4.

Način primanja vode.

Primanje vode vrši se ili bez uvrštenja vodenog mjerila (tj. mjerenja) ili pri uvrštenju vodenog mjerila (tj. s mjerenjem).

A. Primanje vode bez mjerenja vrši se po sljedećim načelima:

a) Za običnu kućnu i gospodarstvenu upotrebu.

Kao temelj mjerenja količine vode, koja se dati ima, važi ovdje načelo, da je za probitačno snabdjevanje domovodstva u svakoj kući potreban ali i dovoljan potrošak od 25, t.j. dvadeset i pet litara za svakoga pravoga stanovnika.

Pokažu li se pri ovom obračunavanju razlomci jednoga hektolitara, onda se ovi preko 50 litara uzimaju u račun kao hektolitri.

Količina manja od pet hektolitara na dan ipak se ni u kom slučaju ne daje. Vodeni prihodi imaju takvom spravom snabdjeveni biti, da se pri svakoj upotrebi nepotroši više od 5 litara.

b) Za prodavaonice i kontoare.

c) Za oblasti, učionice i druge javne zavode, crkvene i vojničke urede i t.d. zatim za obrtne i tehničke svrhe.

Na temelju učinjenih iskustava:

d) Za marvu i pribor:

za svako kljuse dnevno 50 litara

za svako goveče dnevno 30 litara

za svako bravče dnevno 10 litara

za svake karuce (kola za osobe) dnevno 200 litara.

Ako marva sačinjava stvarni sastavni dijel obrtnika (uzimača), onda se ima uzimanje vode bez mjerenja obračunavati na temelju poznatih iskustava.

e) Za staklenike, giubrenike, zatim za vrtove, koje za vogjenje obrta ne služe do najviše 2000 kvadratnih metara površine.

Pri tome nije dopušteno puštati vodu da u vrtove slobodno teče (navodnjava), nego mora onaj, koji zalijevanje vodi marpič ili cijev u ruci držati.

f) Za šadrwane i druge vrste raskošnoga trošenja, koje uslovljava obilnije upotrebljavanje vodovoda, držeći se osobitijih propisa, koje će uprava vodovoda od slučaja do slučaja izdavati.

Vodu, koju takve sprave izbace ili koja iz njih isteče, smije posjednik upotrebljavati u koju mu drago svrhu dakle i za navodnjavanje ledina.

g) Za avlije radi njihovoga kropljenja ili čišćenja.

h) Za požarne hidrante.

i) Za privremene obrtne ili gragjevne svrhe, držeći se osobitijih propisa, koje će uprava vodovoda od slučaja do slučaja izdavati.

B. Primanje vode s mjerenjem:

Isto je obvezno za sve vrtove, koji za vogjenje obrta služe, dalje za vrtove s površinom od preko 2000 kvadratnih metara.

Vodovodnoj upravi slobodno je u svako doba da ili na vlastitu inicijativu ili na zahtjev onoga koji ima pravo na primanje vode, primanje bez mjerenja u slučajevima pod A navedenim pretvori u primanje s mjerenjem.

U oba slučaja dužna je stranka da plaća troškove oko umetanja mjerila, kao i godišnju kiriju za isto od dana umetanja, ili da ga u svojinu steče. Umetanje vodenoga mjerila obznaniće se od strane vodovodne uprave stranci pismeno.

5.

Prava i dužnosti pri preuzimanju vode bez mjerenja.

Uzimač komu se voda bez mjerenja daje, ovlašten je da iz vodovoda vadi svu onu za domaću vlastitu potrebu svih stanovnika prijavljenoga zemljišta, kao i svu za vogjenje prijavljenoga obrta potrebnu vodu.

Ali nije mu dozvoljeno da vodu po svojoj volji i preko potrebe istače ili da ju u druge svrhe osim onih, koje je prijavio, upotrebljava ili upotrebljavati daje.

Uprava vodovoda stajaće na put svakom uzaludnom trošenju vode iz nemarnosti ili obijesti, strogo vršeći dotične odredbe ovoga propisa.

Uzimač je odgovoran za svako propisu protivno upotrebljavanje svoga vodovoda bez razlike, radio to on ili treće osobe.

6.

Prava i dužnosti pri dobavljanju vode s mjerenjem.

Uzimanje vode po vodenim mjerilima daje uzimaču pravo da vodu upotrebljava u svaku vlastitu svrhu i u odgovarajućoj količini.

I pri primanju vode s mjerenjem ima se voda sa štednjom trošiti, te je uprava vodovoda ovlaštena svakom uzaludnom trošenju i traćenju vode na put stajati.

Vodena mjerila daje, stavlja i izdržava vodovodna uprava uz godišnju kiriju, ili ih uzimač u svojini nabavlja, koji onda i troškove izdržavanja plaća; upotreba drugih aparata osim onih, koje uprava daje nije dozvoljena.

II ODSJEK

O NAMJEŠTANJU I UNUTRAŠNJEM UREGJENJU PRIVATNIH VODOVODA

7.

Provogjenje i unutrašnje uregjenje.

Svaki privatni vodovod sastoji se iz slijedeća dva dijela:

- a) Privoda ili odvojenja, t.j. vodovod od ulične cijevi do privatnoga zemljišta. Isti započinje s cijevnim zvonom i šajtovom, a svršuje se glavnim ventilom pred privatnim zemljištem.*
- b) Unutrašnjega uregjenja, isto obuhvata sve vodovodne i namještaje unutrašnjosti privatnih zemljišta.*

Ovu instalaciju smije za sada vodovodna uprava uregivati te treba da ju ista uprava, pošto ju dovrši, probom vodenoga pritiska okuša prije nego što proraditi smije.

8.

Unutrašnji prostor cijevi i odušaka (ventila).

Privodi grade se prema veličini očekivane potrošnje u veličinama od 31 mm, 26 mm i 13 mm unutrašnjega prečnika cijevi.

Vodovodima u unutrašnjosti privatnih zemljišta daje se prema okolnostima 26 mm, 19 mm, 15 mm, 13 mm i 10 mm unutrašnjega prostora.

Za sve vodovode od kojih se drugi odvajaju ustanovljuje se unutrašnji prostor od najmanje 13 mm.

U vodovodima umetnute oduške za zatvor, vazdušnih šajtovi i t.d. moraju prečniku cijevi odgovarati, naprotiv snabdjevaju se ishodom ishodni šajtovi prema pritisku, koji na dotičnom mjestu vlada, slavinama od većega ili manjega poprečnika.

9.

Materijal i kakvoća cijevi.

Kako privod tako i vodovodi u unutrašnjosti kuća imaju se graditi ili od livenoga željeza ili od olovnih cijevi.

Isti se imaju graditi od najboljega materijala a olovne cijevi moraju biti iznutra snabdjevene navlakom od sumpornoga olova.

U opće moraju sve cijevi izdržavati trajni pritisak od 20 atmosfera.

Razmjeri i težine šumporovanih olovnih cijevi moraju po tekućem metru najmanje ove biti:

$d_i = 10$ m/m,	$d_a = 18$ m/m,	$d = 4$ m/m,	1.87 k/g	po	1.00 m
$d_i = 13$ m/m,	$d_a = 23$ m/m,	$d = 5$ m/m,	3.00 k/g	po	1.00 m
$d_i = 15$ m/m,	$d_a = 15$ m/m,	$d = 5$ m/m,	3.70 k/g	po	1.00 m
$d_i = 19$ m/m,	$d_a = 31$ m/m,	$d = 6$ m/m,	5.25 k/g	po	1.00 m
$d_i = 26$ m/m,	$d_a = 40$ m/m,	$d = 7$ m/m,	8.15 k/g	po	1.00 m
$d_i = 30$ m/m,	$d_a = 46$ m/m,	$d = 8$ m/m,	11.14 k/g	po	1.00 m

Kod zemljišta koja u cijevnoj mreži tako leži, da normalni pritisak u uličnoj pruži iznosi najmanje 6 atmosfera, mogu se upotrijebiti olovne cijevi, koje će imati u sljedećem naznačene minimalne težine:

$d_i = 13$ m/m,	$d_a = 22$ m/m,	$d = 4 \frac{1}{2}$ m/m,	2.70 k/g	po	1.00 m
$d_i = 19$ m/m,	$d_a = 29$ m/m,	$d = 5$ m/m,	4.25 k/g	po	1.00 m
$d_i = 25$ m/m,	$d_a = 38$ m/m,	$d = 6 \frac{1}{2}$ m/m,	7.00 k/g	po	1.00 m

Ove posljedne cijevi moraju izdržavati pritisak od 10 atmosfera.

10.

Zatvorene oduške pred privatnim zemljištima i u njihovoj unutrašnjosti.

Glavna oduška, koja se ima na kraju privoda pred privatnim zemljištem staviti (vidi paragraf 7) sastoji se iz kutije od piriča (žutog bakra) i ploče i iz vretena od ljevanog crvenoga bakra.

11.

Sastav zatvorenih odušaka.

Sve upotrebljavane oduške privatnih vodovoda smiju biti samo pomicala, oduške za okidanje i oduške s dvostrukim sjedištem.

Kovani šajtovi i t.p. sastavi nijesu dozvoljeni.

12.

Širina ishodnih odušaka.

Ishodne oduške moraju vazda imati manji popriječni prerez nego cijevni vodovodi, na koje su stavljene.

Obično se ishodni otvori upotrebljavaju prema visini sprata 10 do 13 mm.

13.

Požarni hidranti.

Hidranti za upotrebljavanje pri opasnosti požara, od kojih svaki uzimač broj, koji se u njegovom vodovodu staviti ima, odrediti može, smiju isti popriječni prerez imati kao i cijevni vodovodi, na kojima leže.

Vodovodna uprava snabdijeva takve hidrante plombama, koje se samo pri nastupajućoj opasnosti požara skinuti smiju.

U takvom slučaju mora uprava za 24 sata obavještena biti, da bi se plomba opet staviti mogla.

U slučaju da se požarni hidranti u drugim slučajevima, nego pri nastupivšoj požarnoj opasnosti otvore ili da se o njihovom otvaranju vodovodnoj upravi na vrijeme ne javi, onda je ova ovlaštena oduzeti vodu od dotičnoga uzimača.

14.

Vjetreni kotao.

Radi umanjenja uspora koji vodovodu škode, stavljen je na kraju svake ushodne cijevi po jedan vjetreni kotao.

Ovaj vjetreni kotao gradi se od livenoga željeza i zaburmava se pimičanim burmama za cijev.

15.

Čuvanje vodovoda od studeni.

Svi vodovodi imaju se tako staviti, da se k njima može lako prići i da nijesu zamrzavanju izloženi i da se spolja ne mogu kvariti.

Stoga se moraju ushodne cijevi i odvojci kroz prostore, koji su od mraza prosti, po mogućnosti pokraj unutrašnjih duvarova voditi, a ako to biti ne može, onda ih treba obmotati lošim toplovogjom, kao što je klobučarina (keče) i tome podobno.

Cijevni vodovodi, koji se u zemlju polažu, pokrivaju se nasipom od najmanje 1 metra debljine.

Olovni vodovodi, koji se kroza zemlju vode, treba da se ciglom oklope.

Pri velikoj studeni preporučuje se, da se vodovodi u večer isprazne pa da se cijelu noć prazni ostave.

16.

Vodovod za vrtove.

Vodovodi za vrtove, šadrwane i t.p. odvajaju se, kao što se samo po sebi razumije istom iza kućne oduške od kućnoga vodovoda i moraju biti snabdjeveni osobitim zatvorenim oduškama i spravom za ispražnjavanje, a od oktobra do aprila izvan upotrebe i prazni stajati.

Izuzetci podleže osobitom odobrenju od vodovodne uprave.

17.

Vodne pričuve (rezervoari, čatrnje).

Gragjenje osobitih pričuva u kućama nije nikako dozvoljeno pri uzimanju vode bez mjerenja, a i za uzimače po vodenom mjerilu samo se onda dopušta, kad vodovodna uprava prizna da takvo uregjenje svrhi odgovara.

Ali je ipak neophodno potrebno gragjenje pričuve pri upotrebljavanju vode za naljevanje parnih kotlova, takvi ne smiju ni u kom slučaju imati neposrednu svezu s vodovodnim cijevima.

Svaka vodovodna cijev, koja ulazi u pričuvu, mora biti snabdjevena plivačkom oduškom koja pričuvu od prepunjenja čuva i koja sama radi.

Davanje vode za parni kotao i za radnju makina, može se samo od slučaja do slučaja izuzetno dopustiti.

18.

Vodeni prohodi i pisoari.

Ide li voda u prohode neposredno iz ushodne cijevi, onda treba u svakom prohodu načiniti po jednu malu pričuvu, u koju voda iz vodovoda teče, te se može radi zatvora upotrijebiti ili oduška za spuštenje ili plivački šajtov, koji sam zatvara.

19.

Održavanje vodovoda.

Imaoci privatnih vodovoda imaju se brinuti njihovim neprikornim održavanjem te su dužni da im slučajne kvarove i nečvrstoće odmah prijave i popraviti dadu, i to takogjer u takvijem slučajevima ako im povredom vodovoda nikakva šteta ne nastaje.

Izrično se primjećuje, da kod glavnih odušaka i vodenih mjerila niko osim uprave nije ovlašten kakve bilo poslove preduzimati.

20.

Promjena i povećanje privatnih vodovoda.

Za svaku promjenu i povećanje u radnju predatih privatnih vodovoda valja uzeti dozvolu od vodovodne uprave.

III ODSJEK O POSTUPANJU S KUĆNIM VODOVODIMA

21.

Opis inštalacije.

Unutrašnja inštalacija kuće sastoji se iz jedne ili više uspravnih ushodnih cijevi s odvojenjima sa strane, na koja su stavljene ishodni šajtovi, hidranti i t.d.

Po mogućnosti brzo poslije ulaska vodovoda u privatno zemljište ima se kućna oduška umetnuti, odmah za ovim šajtov za ispražnjavanje, na koji sve pruge skok imati moraju.

Vodovodi na vrtove, koji po svu zimu besposleni leže imaju se snabdjeti naročitom spravom za zatvaranje i ispražnjivanje.

Kod cijevnih vodovoda, koji u dijelovima kuće leže, u kojima su i obdan zamrzavanju izloženi, preporučuje se uvrštenje naročitog zatvora i ispražnjavanja.

Svi šajtovi zatvaraju se s desna na lijevo.

22.

Ispuštanje i upuštanje inštalacije.

Da bi se vodovod ispraznio valja glavnu odušku zatvoriti, najgornje ishodne oduške otvoriti, neka se vazduhu dade pristup u prugu, zatim se ima otvoriti šajtov za ispražnjivanje.

Kad se opet upušta vodovod valja glavnu odušku postepeno otvoriti, najgornje ishodne šajtove valja pri tome dotle otvorene ostaviti, dok u vodovodu vazduha nestane, što se ima konstatirati mimim jednakim istjecanjem vode.

23.

Ishodne školjke i njihovo čišćenje.

Svaka ishodna školjka ima zatvor protiv smrada s kapkom i olovnim sifonom, koji je svezan za odhodni vodovod.

Najstrožije mora se gledati da se ishodne školjke vazda čisto drže, osobito da one samo vodu vodovoda odvode, i da se u njih nikad ne ljeva voda i ne bacaju kuhinski otpadci.

Radi čišćenja sifona ima se burma za čišćenje pod ishodnom školjkom otvoriti te čistom vodom oprati.

Nikad se ne smije u ovu svrhu drvo, žica i t.d. upotrebljavati, jer se ovim probadaju strane olovnoga sifona.

24.

Upotrebljavanje požarnih hidranata.

Požarni hidranti imaju se vazda zatvoreni držati, te se s toga plombiraju sredstvom olovnih plomba, koje nose slova W.M.

Samo pri opasnosti od požara smije se ova plomba odrezati i hidrant upotrebljavati.

25.

Postupanje pri studeni.

Da bi se stalo na put zamrzavanju vodovoda, s kojim je u najviše slučajeva kvarenje vodovoda skopčano, ima se pri nastupajućoj studeni vodovod svaku večer, kako se prestane upotrebljavati, isprazniti i svi ishodni šajtovi otvoriti, ovo posljedno za to da se mokra kožna ploča šajtova neprimrzne za dno oduške.

Ukoliko se može od ovoga propisa odstupiti, najbolje će moći izmjeriti svaki posjednik kuće, koji znade temperaturu prostorija, kroz koje ide vodovod.

Ali se pri ovom savjetuje opreznost i preporučuje se osobito da se na tvrdo zatvaranje prozora na podrumima, hodnicima, prihodima i t.d. pazi.

26.

Postupanje pri zatvaranju ulične cijevi.

Zatvara li se ulični vodovod, što se vazda pismeno javlja vodovodnoj upravi, onda se kućna oduška dotle zatvorenom drži dok ulična cijev opet proradi, zatim se kućni vodovod ima opet pripustiti.

27.

Postupanje pri izvanrednim dogagajima.

Pri izvanrednim dogagajima, pokvarenju vodovoda razbijanju jednoga šajtova i t.d., ima se prije svega zatvoriti kućna oduška.

Najmanje svakoga mjeseca mora se cijeli kućni vodovod od strane jednoga nadzornog organa vodovodne uprave brižljivoj reviziji podvrgnuti; ako se kakav nedostatak nagje, mora se najbrže popraviti.

O potrebi popravaka rješava vodovodna uprava s isključkom pravnoga puta.

IV ODSJEK O PRISTOJBAMA, KOJE SE IMAJU PLAĆATI ZA GRAGJENJE I UPOTREBLJAVANJE KUĆNIH VODOVODA

28.

Mjesto gdje se plaća i rokovi plaćanja.

Plaćanje svih pristojba, koje se po predlažećim propisima davati imaju, vrši se kod općinske blagajne uz uredovnu namiru.

Rok plaćanja kod isteklih pristojba iznosi 14 dana računajući od dana dostave dotičnoga računa. Neisplata u toku ovoga roka vuče za sobom obvezu plaćanja 5% zateznih kamata.

29.

Pristojba za proračun troškova.

Za izradu u paragrafu 2. spomenutoga proračuna od vodovodne uprave ima se platiti stalna pristojba od 10 (deset) kruna u napredak.

30.

Pristojba za građenje vodene inštalacije.

Na temelju cjenovnika, koji je zemaljska vlada odobrila i koji za uredovnih časova u pisarnicama vodovodne uprave svak vidjeti može, obračunavaju se od strane rečene uprave troškovi izvedene inštalacije.

Ovaj obračun ima gradsko knjigovodstvo revidirati, na što se agjustirani iznos stranci radi plaćanja propisuje, a stranci se naprotiv dostavlja originalni račun.

Od troškova za izvedenje vodene inštalacije preliminiranih, treba da stranka u napredak položi 25% (dvadesetpet postotaka).

Pristojba inštalacije može prema ravnanju proračunu troškova do najviše 10% pošljednoga viša biti.

31.

Pristojba za upotrebu vodene inštalacije.

a) Kao odšteta za nadzor privatnih vodovoda od strane vodovodne uprave:

Za svako ishodno mjesto u jednoj kući, pri čemu se vodeni prihodi takogjer kao takvi obračunavaju, ima se u napredak platiti pristojba od 2 K. (dvi krune) za svako kupalište pristojba od 3 K. (tri krune), za pisoare na stanje ili kurentni metar pisoarskoga oluka pristojba od 3 K. (tri krune) na godinu.

Za požarne šajtove u zgradama, koje ne primaju vode iz izvornoga vodovoda, ima se za prvi požarni šajtov u napredak plaćati pristojba od 4 K. (četeri krune), za svaki dalji požarni šajtov pristojba od 2 K. (dvije krune) godišnje.

Za požarne šajtove u zgradama, koje primaju vodu iz izvornoga vodovoda, treba da se plaća osobita pristojba.

Za nabavu, amortizaciju i izdržavanje može biti stavljenih vodenih mjerila ima se godišnje u napredak plaćati slijedeća pristojba:

<i>za poprečnik od 13 m/m</i>	<i>četnajest 14 K.</i>
<i>za poprečnik od 20 m/m</i>	<i>osamnajest 18 K.</i>
<i>za poprečnik od 25 m/m</i>	<i>dvadeset 20 K.</i>

Izvan toga ima svaka privatna stranka slijedeće danke na vodu plaćati:

b) Kao odšteta za uzimanje vode (vodeni danak).

A. Pri primanju vode bez mjerenja (vidi paragraf 4.)

a) Pri uzimanju vode za običnu kućnu i gospodarstvenu upotrebu na dnevni hektolitar 1 K. 70 h. (jedna kruna i 70 helera) na godinu.

b) Za prodavaonice i kantare, koji ne stoje u neposrednoj svezi s obitalištima i u kojima se voda troši samo za piće i u svrhe čišćenja, na svaku česmu 6 K. 70 h. (šest kruna i 70 helera) godišnje.

c) Za oblasti, učilišta i ostale javne zavode, crkvene i vojničke urede i t.d., zatim za obrtne i tehničke svrhe 6 h. (šest helera) na kubični metar. Samo se po sebi razumije da se u slučaju, ako svogjenjem obrta stoji u svezi domovodstvo, za posljedno ima takogjer platiti vodeni danak po tački a) ovoga paragrafa.

d) Za marvu i pribor na dnevni hektolitar 1 K. 70 h. (jedna krana 70 helera) godišnje.

e) Za staklene vrtove i gjubrišta, za svaki kvadratni metar zatvorenoga prostora 25 h. (dvadeset pet helera) godišnje.

Za vrtove do 1000 kvadratnih metara površine 24 h. (dvadeset i četeri helera) godišnje za svakih 10 kvadratnih metara.

Za vrtove od 1001 do 2000 kvadratnih metara površine 20 h. (dvadeset helera) godišnje za svakih 10 kvadratnih metara.

f) Za šadrwane i druge vrsti raskošne potrošnje 6 h. (šest helera) na kubični metar.

g) Za avlije 10 h. (deset helera) godišnje za svakih 10 kvadratnih metara, pri čemu se odbija 50 kvadratnih metara avlije kao kući pripadajućih.

h) Za požarne hidrante ne plaća se vodeni danak.

i) Za mimohodne obrtne i gragjevinske svrhe 6 h. (šest helera) na kubični metar.

B. Pri primanju vode s mjerenjem:

Za one slučajeve kojino su navedeni pod A, tačka a, b, d, e i g 4 h. (četeri helera) na kubični metar, za sve ostale slučajeve izuzimajući požarne hidrante, za koje se, kao što je spomenuto, ne plaća vodeni danak 6 h. (šest helera) na kubični metar.

32.

Rok plaćanja vodovodnog danka.

Pri primanju vode bez mjerenja ima se vodeni danak u kvartalnim obrocima po novom kalendaru u napredak plaćati.

Ko u prvoj polovici godišnje četvrtine pristupi, ima platiti cijeli kvartalni iznos, ko u drugoj polovici pristupi, ima platiti polu kvartalnoga iznosa.

Pri primanju vode s mjerenjem ima se vodeni danak svake četvrtine godine naknadno plaćati.

U ovom slučaju iznalazi vodovodna uprava istinitu potrošnju vode po svršetku svakoga mjeseca.

V ODSJEK OSTALE ODREDBE

33.

Prekid davanja vode i neupotreba vodovoda.

Časoviti prekid davanja vode, kao što isti kadkad nastati može uslijed razbijanja cijevi, dalje pri stavljanju novih odvojenja preduzimanju popravaka i drugih poslova, kao i pri požarnoj opasnosti, nema nikakvog uticaja na plaćanje vodenoga danka te ne ovlašćuje uzimača niti na odbijanje od pogogjenoga plaćanja niti na odricanje istoga niti na zahtjev kakve naknade, isto tako ne može uzimač dovoditi tako pravo iz okolnosti da on nije upotrebljavao vodovod nikako ili privremeno.

Ograničenje primanja vode pri požarnoj opasnosti.

Pri nastupajućoj požarnoj opasnosti ima se cijela vodena zaliha vodovoda za svrhe gašenja na raspoloženje staviti.

Svaki uzimač mora se onda bez prigovora pokoravati naredbama, koje izda upravljajući vodovodni mjernik u pogledu na zatvaranje privatnih vodovoda, koje on u pojedinim kotarima ili u opće narediti za potrebno nagje, pa i u svakom slučaju potrošnju vode u raskošne svrhe, vrtove, kupališta i t.d. zastaviti dok se vatra ugasi.

Kontrola privatnih vodovoda.

Svakoj stranici daje vodovodna uprava, predajući ispitanu kućnu instalaciju u radnju, po jedan izvodnik propisa o postupanju s kućnim vodovodima (III odsjek), kojih se propisa stranka strogo držati ima.

Stranka koja vodu prima, dužna je organima vodovodne uprave u svako doba dati slobodan pristup k onim prostorijama, u kojima je vodovod i vodeno mjerilo, da bi se u svako doba održanje vodovoda, čitanje, čišćenje i promjena vodenoga mjerila preduzeti mogla.

Radno osoblje vodovoda snabdjeveno je kartama legitimacije te je manipulacija na vodovodnim predmetima dozvoljena samo onome, koji takvu kartu podnese.

Ovlašćenje na zatvor privatnoga vodovoda.

Kad se dozna da uzimač svojoj dužnosti osobito paragrafi 5, 16, 30, 31 i 32. ne odgovara, onda se najprije opomene, u slučaju opetovanja uprava će odmah zatvoriti pritisak vode, pri čemu onome, koji je na primanje vode ovlašten, ne pristoji nikakvo pravo na povratak u napredak plaćene vodarine. Vodovodnoj upravi pristoji osim toga pravo da priložen izdržavanju kućnoga vodovoda, traćenju vode, skidanju plomba bez pravodobne prijave o tomu, kazne reda od 2 do 100 K. kod gradsko kotarskog ureda u Mostaru priloži.

Pritok vode zatvara se stranci do isplate novčane kazne.

Ako se dospjela vodarina ne isplati u roku od 14 dana poslije dostave računa, onda vodovodna uprava ima pravo da privatni vodovod odmah zatvori.

Otkaz primanja vode.

Obveza uzimača na plaćanje vodarine prestaje samo uslijed njegovoga otkaza.

Ovaj se otkaz može učiniti samo pismeno pazeći na otkazni rok od 14 dana prije isteka kvartala.

Promjena uzimača.

Prijegju li vodom snabdjevene prostorije u upotrebu drugoga bez propisa shodne prijave, onda jamči pokraj novoga uzimača prijašnji imalac za plaćanja u paragrafima 30.

i 31. utvrđena i vršenje drugih obveza uzimača sve dok uprava posljedoratelja na njegovo mjesto ne primi.

Pri svakoj promjeni ove vrste ipak je uprava ovlaštena i na to da vodovod odmah zatvori.

Troškove odvojenja privatnoga vodovoda ima u svim slučajevima prijašnji imalac plaćati, a pri konačnom ostavljanju privatnoga vodovoda ostaje onaj dijel privoda, koji je u javnom dobru položen, vodovodnoj upravi, pri čemu otkazatelj ne može zahtijevati da mu se naknade troškovi gradnje, koje je on isplatio.

39.

Prestupci ovih propisa.

Prestupci ovih propisa, koji se ne kazne po kaznenom zakonu te se po istomu o njima nema prosugivati, kazne se na predlog vodovodne uprave novčanom kaznom od 2 - 100 K.

40.

Pravo kazne.

Pri prestupcima spomenutim u paragrafima 36 i 39. vrši pravo kazne gradsko kotarski ured u Mostaru.

Novčane kazne idu u gradsku siromašku zakladu.

41.

Pravo utoka.

Protiv svih naredaba, računa i t.d. koje po ovim propisima bude izdavao gradski kotarski ured ili vodovodna uprava, ima stranka pravo do 14 dana poslije dostave uložiti utok na okružnu oblast u Mostaru.

Protiv rješenja okružne oblasti u Mostaru isključen je dalji pravni lijek.

Utok nema ni u komu slučaju odgodne moći.

42.

Ovrha.

Po ovim propisima odmjerene i zaostale pristojbe imaju se zajedno sa 5% zateznih kamata s isključkom pravnoga puta putem politične ovrhe naplatiti.

43.

Početak krijeposti.

Ovaj propis stupa u onaj dan u krijepost kada ga gradsko poglavarstvo proglasi nakon odobrenja od strane zemaljske vlade u Sarajevu.

Ovaj "Red i cijeniak za upotrebljavanje vode iz vodovoda", usvojen je na sjednici Općinskog vijeća u Mostaru, dana 21. 01. 1903. g., pod točkom 2.

Sjednicom je predsjedavao gradonačelnik Hadži Ahmed beg Hadžiomerović.

Prisutan je bio podgradonačelnik Pavle Mrav, te vijećnici: Mujaga Komadina, Avdaga Bakamović, Mehmed eff. Gjikić, Memišaga Dadić, Risto Ivanišević, Pero Šantić, Risto Knežić, Risto Jeremić i Ivan Venturini. Prisutan sjednici je i gradsko-kotarski upravitelj Georg Baron Rüdte.

Tajnik i perovoda, gradski tajnik Mavrakis.⁶

Iako su mnogi građani uveli česme u svoje kuće, broj se javnih česama, po ulicama grada, stalno povećavao. Pred Drugi svjetski rat dostigao je broj od 80 česama u gradu. Sve su bile u upotrebi do 1950-ih godina, kada su gotovo sve uklonjene.⁷

Usprkos naglom uvođenju privatnih česama, mnoge su kuće, pa i one u samom gradu, koristile javne česme sve do njihova odstranjivanja, 50-ih godina ovoga stoljeća.

⁶ Iz originalnog zapisnika prijepis izvršio Karlo Drago Miletić, srpnja 1987. godine, sa svim slovnim greškama.

⁷ Može se uputiti ozbiljna zamjerka odgovornim osobama, u prvom redu zaposlenim u odgovarajućim znanstvenim institucijama, da nisu sačuvali niti jednu metalnu česmu, štoviše niti jednu fotografiju neke slikovite česme.

Über die neue Mostarer Wasserleitung (aus 1885)

Zusammenfassung

In seinem Artikel über die Mostarer Wasserleitung aus dem Jahre 1885 beschreibt der Verfasser die Hauptwasserleitungsrohrlegung durch die Stadt mit Abbiegungen in einzelne Stadtteile. Diese Wasserleitung hat den Stadtbürgern viele öffentliche Brunnenanlagen gegeben, die leider in der neueren Zeit während den 50-er Jahren geschlossen und beseitigt wurden.

Der Artikel ist mit einigen kürzeren derzeitigen Zeitungsangaben illustriert.

Einen besonderen Teil stellt ein längerer Originalbeitrag Verordnung über den Gebrauch der Wasserleitung dar.